

Challenges of domestic prosecution of war crimes with special attention to criminal justice guarantees

Varga Réka
doktori értekezés tézisei

Témavezető:
Prof. Dr. habil. Kovács Péter
egyetemi tanár

Társ-témavezető:
Dr. habil. Gellér Balázs József
egyetemi docens

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog-és Államtudományi
Doktori Iskola

Budapest, 2012

I. A kutatás célja és indokoltsága

A szabályok kikényszeríthetősége a nemzetközi jog egyik Achilles-sarka. Ugyan a nemzetközi humanitárius jogi és nemzetközi büntetőjogi egyezmények bővelkednek a szabályok kikényszerítésével kapcsolatos rendelkezésekben, ezek alkalmazása végső soron az államokon múlik, mind az állami büntetőeljárásokat, mind pedig a nemzetközi büntető törvényszékeket tekintetbe véve, hiszen ez utóbbinál is az államok együttműködése szükséges a személyek kiadása vagy bizonyítékok felkutatása terén.

Ugyan nemzetközi törvényszékek megalapítására volt már sikeres és sikertelen kísérlet korábban is, a kikényszerítés két szintje, ti. a nemzetközi és a nemzeti szint igazából a II. Világháború után jelent meg: az 1949-es Genfi Egyezmények rendelkeznek az államokra háruló kötelezettségekről, az 1945-ös Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútuma pedig mind saját eljárásával, mind pedig az eljárás során alkalmazott és fejlesztett jogelvekkel megalapozta a későbbi nemzetközi törvényszékek létrejöttét. Ennek ellenére mind a nemzeti, mind pedig a nemzetközi eljárások nagyobb számban való megjelenése csak évtizedekkel később volt tapasztalható.

A nemzetközi büntető törvényszékek munkáját, a nemzetközi jog kikényszerítése terén betöltött helyét és jövőjét kutató szakirodalom kivétel nélkül kihangsúlyozza, hogy a nemzetközi jog által büntetni rendelt cselekményekkel kapcsolatos eljárás első sorban az államok feladata, melyhez képest a nemzetközi törvényszékek csak kiegészítő szerepet játszhatnak. Ez a kiegészítő szerep jelent meg *expressis verbis* a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútumában, mely immár joghatósági szabályként mondja ki, hogy a Bíróság csak akkor járhat el, ha az állam nem tud vagy nem hajlandó eljárni. Ugyan a nemzetközi törvényszékek szerepéről, különösképpen a Nemzetközi Büntetőbíróságról számtalan szakirodalom jelent és jelenik meg, a nemzeti eljárásokkal lényegesen kevesebb szerző foglalkozik.

A doktori értekezés a nemzeti eljárásokat veszi górcső alá, annak érdekében, hogy megállapítsa, milyen jogi tényezők játszhatnak szerepet ezen eljárások során. Az értekezés célja tehát hogy bemutassa, melyek azok a jogi kérdések, amelyek különösen a legalitás elve szempontjából problémákat vethetnek fel a nemzeti jogalkalmazó számára. Ezen kérdés nem válaszolható meg anélkül, hogy a nemzetközi jogalkotásból, illetve a nemzetközi jog belső

alkalmazásából fakadó nehézségeket fel ne tárjuk, majd pedig a nemzeti implementáció technikáját és a belső jogalkalmazásban gyakran található megoldási módozatokat be ne mutassuk. Célja továbbá az értekezésnek, hogy számba vegye azon egyéb megfontolásokat is, melyek befolyásolhatják egy-egy nemzeti eljárás sikeres kimenetelét, így például egyes politikai megfontolások vagy gyakorlati kérdések hatását is.

Összefoglalva, az értekezés arra kíván rávilágítani, hogy a nemzeti bíróságok nem hagyhatók magukra a nemzetközi jog belső jogban való alkalmazásának nehézségeivel, hanem a két jogrendszer együttes alkalmazásából fakadó elkerülhetetlen kollíziókat elsősorban a nemzeti jogalkotás szintjén kell megoldani. Példákon keresztül az értekezés arra is rámutat, hogy ez sem jelenti azt, hogy az ügyészek és bírók teljesen mentesülnének a nemzetközi jog belső alkalmazásától.

II. A kutatás módszere

A kutatás korai szakaszában elsődlegesen a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC) Közép-Európai Képviseléténel jogi tanácsadóként folytatott, az implementációval foglalkozó munkám során szerzett tapasztalatokon, a régió nemzeti jogalkotásán, a büntető törvénykönyvek módosításain és az azokhoz fűzött szakmai álláspontjaimon, a régió kormányaival folytatott tárgyalásokon és eszmecsereken, illetve egyéb, a munka során szerzett dokumentumokon alapult. Az így szerzett ismeretek és tapasztalat már a kezdeti munka során megadta az értekezés fő ívét és lényegi mondanivalóját, melyeket megfelelő szakirodalommal és esetekkel kellett alátámasztani, bővíteni és helyenként korrigálni.

Az így addig elvégzett munkát terjesztette ki és ruházta fel tudományos értékkel az ICRC Közép-Európai Képviselétének könyvtárában, a hágai Béke Palota könyvtárában és az ICTY könyvtárában folytatott kutatás (Prandler Árpád Nagykövet Úr, a Törvényszék *ad hoc* bírāja szíves közbenjárására), illetve a hazánkban elérhető forrásokból, különös tekintettel a Közép-Európai Egyetem könyvtárából, az Országgyűlési Könyvtárból és a Herczegh Géza Professzor Úr által a Tanszéknek adományozott rendkívül gazdag könyvtárból való merítkezés.

A bíróságoknak a nemzetközi jog közvetlen alkalmazásával kapcsolatos felvetéseiről, nehézségeiről és kifogásairól, illetve a háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások

különös nehézségeiről mondhatni megvilágosító szempontoknak jutottam birtokába az ICRC berkeiben szervezett 2007-es konferencián, melynek anyagára az értekezésben több helyütt támaszkodtam. Hasonlóan, az egyetemes joghatóságot tárgyaló részekben írtak átgondolásához, az egyes problémák felvetéséhez és a nemzeti joggyakorlat áttekintéséhez nagyban járult hozzá a REDRESS/FIDH emberi jogi szervezeteknek 2010-ben végzett tudományos kutatásom, és a kutatás eredményeit bemutató Európai Parlamenti képviselőknek tartott brüsszeli konferencián tartott előadásom, illetve az azt követő beszélgetések.

Az értekezés nagy részben támaszkodik nemzeti és nemzetközi bíróságok jogeseteire, a tárgyalt argumentumokat és következtetéseket alátámasztandó. A nemzeti bíróságok által tárgyalt esetek jelentős részének forrása az *International Law in Domestic Courts* című internetes forrás, a *Yearbook of International Humanitarian Law*, illetve az ICRC szokásjogi gyűjteményének állami gyakorlatát feldolgozó része. A nemzetközi törvényszékek esetjogának internetes elérhetősége nagymértékben megkönnyítette a munkát.

A munka során a nemzeti bíróságok előtt folyó, háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásokról szóló kevés, de annál jelentősebb nemzetközi monográfia részletes feldolgozásra került. Az egyéb források leginkább szakfolyóiratok cikkei, illetve nemzetközi dokumentumok, szakmai szervezetek határozatai voltak. A magyar források kiemelt jelentőséget kaptak a monizmus-dualizmus kérdése, a nemzetközi jog-belső jog kapcsolata, illetve a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának hazai átültetése kapcsán.

Míg az értekezés egyes pontjai általános érvényűek, a nemzetközi jog közvetlen alkalmazását és a kriminalizációs technikákat érintő részek leginkább az európai, azon belül is a közép-európai régióra koncentrálnak. Ahol azonban ilyen vagy olyan oknál fogva külön említést érdemelt, ott külön figyelmet szenteltem a magyar helyzetnek és vázoltam fel megoldási lehetőségeket hazánk jogi környezetét tekintetbe véve.

Ugyan az összehasonlítás az értekezés nem minden részében volt alapvető módszere a kutatásnak, a régióink jogszabályaival foglalkozó fejezet nagymértékben támaszkodik összehasonlításra, melyet egy táblázat tesz teljessé. A hagyományos angolszász – kontinentális jogrendszer szerinti megosztást a dolgozat nem követte, mert a tárgyalt problémák javarészt nem eszerint merülnek fel; ahol azonban az indokolt volt, a két jogrendszerből adódó különböző kérdések és megoldások említésre kerülnek.

III. A kutatás eredményeinek rövid összefoglalása

A nemzetközi jog II. Világháború utáni fejlődését követve, illetve az egyes államok és nemzetközi szervezetek állásfoglalásait megfigyelve úgy tűnik, hogy a nemzetközi közösség a háborús bűncselekmények feltétlen üldözését tűzte ki célul. Ugyan háborús és – ugyan akkor még nem voltak nevesítve – emberiesség elleni bűncselekményekkel nemzetközi szinten elvétve korábban is foglalkoztak, míg a Hagenbach-per sikeresnek és korát mindenképpen megelőzőnek, az I. Világháborút követő próbálkozások meglehetősen sikertelennek bizonyultak. A II. Világháború után viszont, részben a korábbi tapasztalatokra építve, sok olyan mechanizmus jött létre, mely ezt a célt szolgálta.

Ezek a mechanizmusok két szinten, a nemzetközi és a nemzeti szinten jöttek létre és váltak/válnak remélhetőleg egymást kiegészítő egységgé. A nürnbergi és tokiói törvényszék, az 1949-es Genfi Egyezmények és azok 1977-es Kiegészítő Jegyzőkönyvei, az *ad hoc* törvényszékek megalapítása, különleges és vegyes törvényszékek létrejötte és a Nemzetközi Bíróság létrehozása mind ezt a törekvést támasztják alá.

Ennek a folyamatnak a része a nemzetközi büntetőjogban az egyéni büntetőjogi felelősség kialakulása, mely alapján immár közvetlenül a nemzetközi jogra lehet büntetőjogi felelősséget alapozni nemzeti bíróság előtt is. Ezzel párhuzamosan alakult ki és vált egyre pontosabbá és szélesebb körűvé a háborús bűncselekmények listája a nemzetközi jogban, mely fejlődés máig tartó folyamat. Ugyan a kollektív felelősség kérdésével - főleg a II. Világháborút közvetlenül követően - számos munka foglalkozott, a kollektív felelősség a háborús bűncselekmények esetében nehezen értelmezhető, és éppen az egyéni felelősség kialakulása miatt, kézzelfogható következmény híján, értelmetlen is.

A háború szabályainak kikényszerítése annál is inkább kardinális kérdés lett napjaink fegyveres konfliktusaiban, mert a háború jogára való hivatkozás úgy tűnik, egyfajta új, katonai-politikai szerepet is betölt, melynek következtében az államok az esetlegesen vagy szándékosan elkövetett jogtalanságokat szinte kivétel nélkül mindig egyéni tetteknek igyekezzenek beállítani, a mögöttes esetleges állami akaratot tagadva.

A háborús bűncselekményekkel kapcsolatos extra-territoriális joghatósághoz hasonlatos az Egyesült Államok *Alien Tort Statute*-ja, mely lehetővé teszi, hogy amerikai bíróságok előtt

kártérítési igényt nyújtsanak be a súlyos nemzetközi jogsértések áldozatai, függetlenül az elkövetés helyétől vagy az elkövető vagy sértett állampolgárságától. Ugyan ezek polgári jogi igények, a jogsértések természeténél fogva sok esetben éppen háborús bűncselekményekhez kapcsolódnak és az eljárások, illetve a felek argumentumai érdekes analógiát mutatnak a háborús bűncselekményekkel kapcsolatos büntetőjogi eljárásokkal.

A nemzetközi és nemzeti felelősségre vonási szint tehát egymást hivatott kiegészíteni oly módon, hogy a háborús bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonása elsősorban az államok feladata, melynek sikertelensége vagy elérhetetlensége esetén kapnak a nemzetközi törvényszékek szerepet. Ezt támasztja alá a Genfi Egyezmények és Kiegészítő Jegyzőkönyvek szabályrendszere, illetve a Nemzetközi Büntetőbíróság komplementaritás-elve is. Ez nem véletlen, hiszen általában a nemzeti bíróságok a leginkább alkalmasak arra, hogy eljárjanak az ilyen bűncselekmények elkövetőivel szemben, elvégre a nemzetközi törvényszékeknek erre csupán korlátozott kapacitásuk van.

Sok állam feladatául szabta, hogy megfeleljen ennek az elvárásnak és nemzetközi kötelezettségnek, de számos jogi és nem jogi problémával találta magát szemben miközben a nemzetközi jogot alkalmazta saját eljárásai során. Számos más állam pedig még addig sem jutott el, hogy eljárásokat indítson, vagy arra kész legyen.

A Genfi Egyezmények megkövetelik az államoktól, hogy hatékony büntetőjogi szankciókat és egyéb intézkedéseket helyezzenek kilátásba az Egyezmények súlyos és egyéb jogsértései esetére. Ennek megfelelően az Egyezmények ratifikációja és azok rendelkezéseinek felszínes implementációja közelről sem elegendő. Az ilyen felületes implementáció következményei világosan megmutatkoznak a bíró általi alkalmazás esetén. Éppen ezért a jogalkotónak kötelessége lenne a nemzetközi jog hazai alkalmazása során esetlegesen felmerülő problémákat orvosolnia.

Az értekezés először az ilyen esetlegesen felmerülő problémákat tárgyalja aszerint, hogy a probléma a nemzetközi jogalkotás milyenségében, a belső jogalkotásban és annak a nemzetköziihez képest másféle logikájában vagy a belső jogalkalmazással összefüggésben merül-e fel; illetve hogy a problémákra milyen lehetséges válaszok adódnak a különböző területeken: a nemzetközi joggyakorlatban, a belső jogban vagy a belső jogalkalmazás során.

Az államok által büntetendő cselekmények és azok elemeinek, illetve büntethetőségük feltételeinek meghatározásával a nemzetközi jog vitathatatlanul az államok – önmaguktól feladott – szuverenitását korlátozza, ám a nemzetközi jog által meghatározott kereteken belül az államok szabadon határozhatják meg a kriminalizáció módját. Ez hasonlóan érhető tetten az emberi jogi egyezményekben, melyek immár túlmutatnak az állam-állampolgár viszonyon és bizonyos értelemben szabályozzák az állampolgár-állampolgár viszonyt is, már amennyiben az alapvető emberi jogok másik állampolgár általi megsértésére és annak az állam általi üldözési kötelezettségére gondolunk.

Az állami szuverenitás az egyik fő érve azoknak is, akik az egyetemes joghatóság szigorúan nemzetközi jogi felhatalmazás alapján való alkalmazása mellett szállnak vitába. Ez a kérdés főként az egyetemes joghatóság nem-nemzetközi fegyveres összeütközés idején elkövetett bűncselekmények esetében való alkalmazása miatt merül fel, és egy tipikus példája annak, amikor a nemzetközi jogból adódó bizonytalanságot a nemzetközi és a belső jogalkalmazás kísérli meg pontosítani. Az egyetemes joghatóság alapvetően sértené a rendes joghatósággal rendelkező állam szuverenitását, így csakis szerződéses vagy szokásjogi felhatalmazással lehet gyakorolni – érvel a szakirodalom nagy része. A nemzetközi szokásjog ugyan még nem teljesen kikristályosodva, de mindenképpen afelé hajlik, hogy elfogadja az egyetemes joghatóság gyakorlását nem-nemzetközi összeütközés esetén is.

A nemzetközi jog és a belső jog viszonyának, a nemzetközi jog belső jogban való közvetlen alkalmazásának vizsgálata arra mutat rá, hogy mivel a nemzetközi jog és a belső jog ütközése esetén a nemzetközi jognak kell elsőbbséget élveznie akár az alkotmánnyal szemben is, az ellentmondások feloldását alapvetően a jogszabályok szintjén kell megteremteni, különben az állam nemzetközi jogsértése merülhet fel. Ez túlnyomó részben abban az esetben is igaz, ha ún. közvetlenül alkalmazható (*self-executing*) nemzetközi normákról van szó, vagy ha olyan jogrendszerben gondolkodunk, amely elismeri a nemzetközi jog közvetlen érvényesülését a belső jogban és a nemzetközi jog közvetlen alkalmazását (*direct applicability*). Ezt támasztja alá számos olyan példa is, melynek során a nemzeti bíróságok nem tudtak megbirkózni olyan problémákkal, melyek ezen harmonizáció hiányának tudhatók be. Így hát az államok a nemzetközi egyezmények belső jogba ültetése során kötelesek megfontolni, hogy mely rendelkezéseket lehet a belső jogalkalmazás során közvetlenül alkalmazni, melyeket pedig nem.

Ennek a harmonizációs munkának adott hatalmas lökést a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) Római Statútumának elfogadása. Itt ugyanis már az állam számára kézzelfogható következménye van a háborús bűncselekmények üldözési kötelezettsége nem-teljesítésének, mely abban ölt testet, hogy az ICC joghatóságot kaphat a felmerült esetben, ha az állam nem tud, vagy nem akar eljárni. Ezt pedig nyilvánvalóan minden állam igyekszik elkerülni, így hát az államok túlnyomó többsége, még a Római Statútum nem részes államai is, átfogó implementációs munkába kezdtek. A közép-európai régióban ez annál inkább is kapóra jött, mert a kommunista éra alatt elfogadott büntető kódexek amúgy is átdolgozásra érdemesekké váltak.

A Római Statútum 'nem tud/nem hajlandó eljárni' kitétele kapcsán kérdésként merül fel, hogy milyen szempontok szerint fogja ezt a Nemzetközi Büntetőbíróság vizsgálni, és hogy létezik-e egyáltalán olyan nemzetközi követelmény-szint, mely egy ilyen vizsgálat alapját adná. Mivel ilyen követelményrendszer látszólag nem létezik, feltehetőleg az ICC vizsgálata a Római Statútum által kidolgozott keretek (tényállások, büntethetőség feltételei, stb.) és az emberi jog által meghatározott eljárási követelmények között fog megtörténni. Fontos azonban megjegyezni, hogy az ICC szándéka feltehetőleg nem az, hogy nemzeti bíróságok fellebbviteli fórumaként funkcionáljon, és csak kirívó esetben fogja az állam eljárási képtelenségét megállapítani. A nem tud/nem hajlandó feltétel kapcsán fontos még azt is megjegyezni, hogy ezen vizsgálat egy két lépcsős vizsgálat a Római Statútum szerint: először az ICC azt vizsgálja, hogy az állam el tud/el akar-e járni, második lépcsőként pedig azt vizsgálja, hogy az állam *de facto* el-is járt-e.

A Római Statútum komplementaritás-elve és az egyetemes joghatóság közötti kapcsolat vizsgálata során megállapítható, hogy úgy tűnik, a joghatóságoknak a következő rendszere jött létre: (i) a háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások elsősorban rendes joghatóság alapján történnek, hiszen általában ez az állam a leginkább érdekelt az eljárásban és a feltételek (gyanúsított, tanúk, dokumentumok elérhetősége) is ebben az esetben a legkedvezőbbek; (ii) ha a rendes joghatósággal rendelkező állam valamilyen okból nem jár el, általában akkor kerül sor az egyetemes joghatóság alkalmazására; (iii) amennyiben egyik állam sem jár el, és az egyéb feltételek is adottak, az ICC veheti át az ügyet. A fentiekből adódóan megállapítható, hogy ugyan a nemzetközi jog háborús bűncselekményekre vonatkozó szabályai sok esetben okozhattak gondot a nemzeti jogalkotónak és

jogalkalmazónak, a Római Statútum sok kérdést tisztáz és úgy tűnik, a korábbi egyezményekhez képest közvetlenebb és nagyobb befolyása lesz a nemzeti jogszabályokra.

Abból a már eleve többnyire fennálló feszültségből, hogy a nemzetközi jog logikája szerint létrejött bűncselekményeket a belső jogi garanciális szabályok alapján működő jogalkotásba kell beilleszteni, olyan koncepcionális kérdések merültek fel, mint (i) a nemzetközi bűncselekményeket egyáltalán a rendes büntető kódexben kell-e szabályozni, ha igen, akkor lehet-e a rendes tényállásokat a nemzetközi bűncselekményekre alkalmazni vagy külön tényállásokat kell létrehozni, és ha utóbbi, akkor szó szerint jobb-e átvenni a Római Statútumból vagy nem; (ii) tegeyenek-e különbséget a nemzetközi és nem-nemzetközi fegyveres összeütközés idején elkövetett cselekmények szerint; (iii) hogyan tudják értelmezni a kontinentális jogrendszerű államok a lényegében vegyes, de leginkább angolszász rendszer alapján megfogalmazott büntethetőségi feltételeket, elkövetési alakzatokat, és egyéb általános részi rendelkezéseket; illetve (iv) hogyan tudják az államok összeegyeztetni a háborús bűncselekményekre alkalmazandó különleges garanciális elveket vagy azok alóli kivételt saját belső garanciáikkal.

A korábban említett kérdésekre legtöbbször csak a jogalkalmazás során kapunk kielégítő választ. Mivel tehát a puding próbája az evés, több államnál lehetett megfigyelni, hogy egyik két eset tárgyalása után a jogalkotó a jogszabály módosítására kényszerült.

A fenti megfontolásokból és kérdésekből kiindulva az értekezés arra a következtetésre jutott, hogy ugyan nincsenek egységes problémák és megoldások, mert minden állam jogi kultúrája és hagyománya más, néhány közös elem mégis felfedezhető, melyek leginkább a belső jogalkotás garanciális szabályaiból adódnak. Nem bizonyult jó megoldásnak például a háborús bűncselekmények rendes tényállások szerinti minősítése. A háborús bűncselekmények tudniillik olyan különleges elemeket hordoznak magukban és az alapul szolgáló humanitárius jog megsértésének vagy meg nem sértésének olyannyira más alapon történik az elhatárolása, hogy azokat a rendes tényállások nem tudják tükrözni.

Így például, míg az önvédelem a rendes tényállásoknál adott értékek és szempontok alapján elemezendő, addig a háborús bűncselekményeknél vagy nincs szerepe, vagy teljesen más értelemben. Hasonlóan, a humanitárius jogban az arányosság elve, mint sok esetben a jogsértő vagy jogkövető magatartás elválasztó eleme, szinte értelmezhetetlen az ismert belső jogi

szabályrendszer tükrében, mégis, az arányosság megléte a humanitárius jogban az adott cselekmény jogszerűként való értékeléséhez vezethet. A rendes tényállások alapján való eljárásoknak további veszélyei is vannak. Ebben az esetben ugyanis még nehezebben értelmezhető az, hogy a háborús bűncselekmények esetén kizárt az elévülés vagy egyetemes joghatóságot kell alkalmazni, illetve hogy a nemzetközi bűncselekmények elemeit és büntethetőségük feltételeit a nemzetközi jog adja meg.

Néhány állam jogalkotását és gyakorlatát megfigyelve az is általános következtetésre adhatók, hogy a nemzetközi jogra való közvetlen hivatkozás sem jelenthet teljes megoldást. Ezekben az esetekben a legnagyobb gondot általában a legalitás elvével való össze nem egyeztetetőség vagy egyenesen az azzal való ütközés jelentette. A *nullum crimen sine lege*, és különösen a *nullum crimen sine lege certa*, illetve a *nulla poena sine lege* elvei nem tudnak maradéktalanul érvényesülni a nemzetközi jogra való közvetlen hivatkozáskor. A nemzetközi jog ugyanis jellemzően nem csatol szankciót az egyes bűncselekményekhez, és elemeinek meghatározása korántsem olyan pontos és világos, mint amennyire azt a nemzeti büntetőjogok megkövetelik. Ráadásul a Római Statútum esetében a bűncselekmények elemeit egy nem kötelező erejű dokumentum tartalmazza, melyre való hivatkozás felvetheti a legalitás elvével való ütközés problémáját.

A szokásjogra való közvetlen hivatkozás még inkább megkérdőjelezheti, hogy a bűncselekmény pontosan meghatározott volt-e. A szokásjog közvetlen alkalmazása különösen olyan államokban lehet nehézkes, ahol még az alkotmány szintjén sem rögzítik a szokásjog belső jogban való közvetlen érvényesíthetőségét.

Az államok üldözési kötelezettségének egyik legvitatottabb, legérzékenyebb és ezért talán legkevésbé alkalmazott eleme az egyetemes joghatóság. Ennek megfelelően az egyetemes joghatóság alkalmazása távolról sem csupán jogi megfontolásokon múlik. A politikai tényezők ebben a kérdésben csakúgy jelen vannak, mint a gyakorlati kérdések. Feltételezhetően jórészt az ilyen eljárások rendszerint nehézkes és pénzt emésztő volta miatt, ugyan a szabály már 1949 óta fennáll, csak aránylag kevés pernek lehettünk tanúi, Közép-Európában pedig még egy ilyen eljárás sem indult.

A jogi kérdések között merül fel a más állam szuverenitásának kérdése, illetve az államfői immunitás problémája is. Utóbbira még nem született egyforma válasz, hiszen ugyan a

Nemzetközi Bíróság egyértelműen az immunitás feltétlen alkalmazása mellett foglalt állást, néhány nemzeti eljárás máshogy döntött. Ugyanígy az egyetemes joghatóság alkalmazhatósága nem-nemzetközi fegyveres összeütközés idején szintén egyelőre nyitott kérdés. Ami az egyetemes joghatóság gyakorlati alkalmazását illeti, megfigyelhető, hogy azon államok, melyek következetesen alkalmazták azt, egyre több korlátozást vezettek be. Ez talán, a körülményeket tekintetbe véve, nem meglepő.

Különös figyelmet érdemelnek az egyetemes joghatóság alkalmazása során a legalitás elvével kapcsolatos kérdések is, így például a *nullum crimen sine lege* alkalmazása. Az egyetemes joghatóságnál ugyanis ez kettős kötelezettséget jelent: egyrészt a cselekménynek büntetendőnek kell lennie az elkövetés idején – belső jogban vagy nemzetközi jogban -, és az egyetemes joghatóság előírásának is léteznie kell az elkövetés idején. Olyan esetekben azonban, amikor az implementáló jogszabály nem utal az egyetemes joghatóságra, vagy nem teremti meg a kapcsolatot az adott, a nemzetközi bűncselekményt tükröző tényállás és az egyetemes joghatóság gyakorlására való felhatalmazás között, alkalmazási problémák merülhetnek fel.

A nemzetközi törvényszékek, illetve az ICC eljárásainak nemzeti bíróságokra gyakorolt hatását vizsgálva elmondható, hogy ugyan főleg az eljárási szabályok egészen más alapokon nyugszanak, mégis befolyással vannak azokra. Ez a hatás az anyagi jog terén főleg a háborús bűncselekmények tényállási elemeinek meghatározásán, a szokásjogi szabályok megállapításán, illetve a büntethetőségi feltételek pontosításán és értelmezésén, az eljárási jogban pedig a nemzetközi bűncselekmények üldözésének specifikumaiból eredő különleges eljárási szabályokban, például az áldozatok és tanúk védelmével kapcsolatos szabályozáson érhető tetten. Az is megfigyelhető azonban, hogy a nemzetközi bírói fórumok is merítenek a belső joggyakorlatból, így hát az egymásra hatás kölcsönös.

Az ICTY és az ICTR a *Rules of the Road* programon, illetve az *11bis* eljárásokon keresztül vitathatatlanul fontos hatást gyakorolt a nemzeti igazságszolgáltatási rendszerekre. Az ICTY ennek keretében komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy fejlessze a nemzeti rendszereket és megfelelő jogszabályi háttér jöjjön létre, melynek eredményeképpen a régióban egy legtöbbször kompetensnek tartott rendszer jött létre. Az *11bis* eljárások során a ruandai jogszabályokkal kapcsolatban megfogalmazott aggályok eredménye volt, hogy a ruandai törvényhozás számos új jogszabályt fogadott el.

Az értekezés a nemzeti bírók háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárási hajlandóságát vagy annak hiányát, illetve a bírók szerepét vizsgálva arra jutott, hogy mivel a háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások sok szempontból sokkal bonyolultabbak, mint az egyéb eljárások – itt gondolva a fent vázolt nemzetközi jog-belső jog kapcsolatából adódó kérdésekre, a nemzetközi jogban való jártasság igényére és gyakorlati nehézségekre is –, a bírák specifikus felkészítése és külön források (emberi és anyagi) rendelkezésre állítása híján aligha várható el, hogy hatékony és minden igényt kielégítő eljárások folyhassanak le.

Az e tekintetben tapasztaltabb államok gyakorlatát figyelembe véve bizton lehet állítani, hogy a háborús (és egyéb nemzetközi) bűncselekményekkel foglalkozó, akár pár főből álló szakértői gárda kiművelése és rendelkezésre állítása mind a nyomozó-, bevándorlási és vádhatóságnál, mind pedig a bíróságokon már önmagában biztosíthatja a háborús bűncselekmények üldözését jelentő nemzetközi kötelezettségvállalásnak megfelelő hatékony eljárásokat.

IV. A szerző témát érintő publikációi, tudományos kutatásai és előadásai

Publikációk

Tony Camen – Varga Réka (szerk.): Regional Conference on the Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court, Report on the Regional Conference, 6-8 June, 2002, Budapest, ICRC, 2002

Varga Réka: A Római Statútum jelentősége a nemzetközi jogban és a nemzetközi büntetőjogban, in: Iustum, Aequum, Salutare, II.2006/1-2, pp. 95-98, 2005

Lattmann Tamás – Varga Réka: A Vöröskereszt új emblémája – a megoldás, in: Kül-Világ, III.2006/3-4, 2006

Varga Réka: A nemzetközi humanitárius jog alkalmazhatósága a Délszláv-válság idején: a horvátországi háború, in: Dayton, 10 év után. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián – Műhelytanulmányok, 2006

Varga Réka: Implementing and enforcing international humanitarian law – the role of the International Criminal Court, in: Zborník z medzinárodnej konferencie – Collection of papers from international conference: Medzinárodný trestný súd na zaciatku 21. storocia (The international criminal court at the beginning of the 21st century), published by the Slovak International Law Association at the Slovak Academy of Sciences, Bratislava, 2007

Varga Réka: A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény és jegyzőkönyvei, in: Műemlékvédelem, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal folyóirata, LII. Évf. 2. szám, 2008

Deák Ildikó-Varga Réka: A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény és jegyzőkönyvei (folyt.), in: Műemlékvédelem, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal folyóirata, LII. Évf. 3. szám, 2008

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságával kapcsolatos humanitárius jogi szabályok és kötelezettségek, in: A fegyveres konfliktusok joga, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2009

Varga Réka: Háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások nemzeti bíróságok előtt, in: Egységesedés és széttagolódás a nemzetközi büntetőjogban (ed. Kirs Eszter), Studia Iuris Gentium Miskolcinsula – Tomus IV, Miskolc University – Bíbor Press, 2009

Varga Réka: Az egyén büntetőjogi felelőssége a nemzetközi jogban a humanitárius nemzetközi jog megsértéséért és a nemzeti bíróságok szerepe a felelősségre vonásban, in: Föld-rész Nemzetközi és Európai Jogi Szemle, III. évf. 2010/1-2. sz., pp. 86-96

Varga Réka: A humanitárius jog mai kihívásai és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának szerepe a nemzeti implementációs folyamatban, in: Liber Amicorum Prandler Árpád, Budapest, 2010, 115-128,

Varga Réka: A nemzetközi jog által büntetni rendelt cselekmények magyarországi alkalmazása (a Biszku-ügy margójára), in: Iustum, Aequum, Salutare, 2012/1.

Varga Réka: Domestic procedures on serious international crimes: interaction between international and domestic jurisprudence and ways forward for domestic authorities (megjelenés alatt a Miskolc Journal of International Law c. folyóiratban)

Szakmai fordítás

Tanulmány a nemzetközi humanitárius szokásjogról: hozzájárulás a fegyveres összeütközések során alkalmazandó jogszabályok megértéséhez és tiszteletben tartásához. ICRC, Budapest, 2009. Interneten elérhető: [http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/customary-law-translations_res/\\$File/HUN-irrc_857_Henckaerts.pdf](http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/customary-law-translations_res/$File/HUN-irrc_857_Henckaerts.pdf)

Tudományos kutatás

REDRESS – FIDH, Extraterritorial Jurisdiction in the European Union, A Study of the Laws and Practice in the 27 Member States of the European Union, December 2010, (Research on the state of national legislation on universal jurisdiction in Central European countries), Referencia: 153.o., 829. lábjegyzet

ICRC Szokásjogi gyűjtemény, kutatás a vonatkozó magyar jogszabályok, gyakorlat és esetjog körében. Internetes elérhetőség: http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_hu (utolsó letöltés: 2012. január 16), a kutatás igazolása: <http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/credit>

Szakmai előadások (2006-tól)

2012. július: „Végrehajtás nemzeti szinten, különös tekintettel a magyar büntetőjogi rendszerre”; A Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma hatálybalépésének 10. évfordulójára rendezett konferencia (szervezi a Magyar Külügyminisztérium), Budapest

2002-2012: “Implementation of International Humanitarian Law”, “The role of the ICRC in crisis situations”, “Protected persons and objects in International Humanitarian Law”, “The role of the International Committee of the Red Cross; the distinctive emblems”, “Compliance with international humanitarian law”; Vienna Course on International Law for Military Legal Advisers, (yearly from 2002) (szervezte az Osztrák Szövetségi Honvédelmi Minisztérium, az ICRC és az ESDC)

2010. december: „Legislation and (non)-application of the universal jurisdiction principle in central European States”; Extraterritorial Jurisdiction in Europe: Presentation of a draft report and discussions about the role of the European Union (szervezte a REDRESS/International Federation for Human Rights), Brüsszel

2010. február: “Current challenges of humanitarian law and the role of the ICRC in the national implementation process”; Works and days: half century of the development of international law (szervezte az ELTE, Corvinus Egyetem, MTA, the Hungarian Society for Foreign Affairs, the International Law Association – Hungarian Branch and the UN Association of Hungary), Budapest

September 2009: “Individual criminal responsibility for violations of international humanitarian law and the role of national courts in accountability”; The Geneva Conventions of 12 August 1949 on the Protection of Victims of War – 60 years after (organized by the Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Defence), Budapest

2009. február: „International humanitarian law issues and the humanitarian situation with respect to the conflict in Gaza”, Understanding the Israeli-Palestinian Conflict: Interdisciplinary perspectives on the Recent Crisis in Gaza, CEU, Budapest (A CEU Human Rights Initiative szervezésében)

February 2008: “Obligations under the 1954 Hague Convention and its Protocols regarding national implementation”; Protecting Cultural Heritage in Times of Armed Conflict - Second Protocol To The Hague Convention – How To Make It Work? (organized by the Ministry of Culture and Ministry of Defence of Estonia and the ICRC); Tallinn, Estonia

October 2007: “The system of repression of violations of international humanitarian law under the Geneva Conventions”; The Role of the Judiciary in the Implementation of International Humanitarian Law (organized by the Hungarian Judicial Training Academy and the ICRC); Budapest

October 2007: "Overview of main questions and problems of national implementation of the 1954 Hague Convention and its Protocols"; Protecting our values - Seminar on national

implementation of the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Protocols in Hungary (organized by the Ministry of Education and Culture and ICRC), Budapest

March 2007: “Enforcement of international humanitarian law: Existing mechanisms”, “Basic preconditions for applying IHL”; International Humanitarian Law Training for Macedonian Judges and Prosecutors (organized by the Macedonian Judicial Training Academy and OSCE), Skopje

July 2006: “International humanitarian law and human rights law”; “Implementation of IHL: challenges in light of war on terror”; International Summer School: War on Terror and Human Rights (organized by the Mykolas Romeris University), Vilnius
